

Скус О.В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м.Умань, Україна

РИМО-КАТОЛИЦЬКИЙ КЛІР УМАНЩИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Наприкінці 60-х років офіційна російська політика призвела до того, що польська мова була практично виштовхнута з державних закладів, шкіл і збереглася лише в костьолах. Царський уряд вирішив остаточно її знищити і спромігся на видання чергового указу імператора від 31 січня 1870 року, в якому зносилася юридична норма про заборону впровадження російської мови в католицьку церкву. Відтепер «дозволялося католикам, протестантам і прихильникам інших вірувань вживати російську мову під час богослужіння, аби тільки прихожани виголосили таке бажання і пропозицію своєму настоятелю» [1, с. 96].

Відверто проти таких намірів і шаленого тиску на священиків виступив єпископ Боровський. На що реакція влади не примусила себе довго чекати. 8 серпня 1870 року єпископ Луцько-Житомирський і адміністратор Кам'янецький був висланий до Пермі. Дозвіл повернутися з вигнання отримав лише в 1883 році від царя Олександра III, але лише в Плоцьк, де зайняв з 15 березня єпископську кафедру і прожив до останніх своїх днів – 15 січня 1885 року Каспар Боровський помер.

У 1871 році Управляючим єпархією стає офіціал прелат Людвіг Варфоломей Брінк. Після приєднання архідеканату до єпархії, Брінка обрано Генеральним вікарієм у Луцьку, згодом препозітом Житомирського кафедрального капітулу. Офіціал Луцько-Житомирської консисторії з 1864 року. Почав керувати справами Луцько-Житомирської єпархії після депортації єпископа Боровського.

У 1877 – 1878 рр. Луцько-Житомирська єпархія складалася з 16 деканатів і мала 154 парафіяльні костьоли, 6 костьолів безпарафіяльних, 44 філії, 414 каплиць із 264356 віруючими. Але досить тривала відсутність канонічно висвяченого вищого духовного пастиря в такій великій єпархії дуже турбувала Святу

Столицю. У 1881 році Російський імператорський престол займає Олександр III. Задля того, щоб виглядати перед Європою більш демократичним керівником, він дає дозвіл на поновлення функціонування Житомирської духовної семінарії, а в 1883 р. дає згоду на призначення ректора Петербурзької духовної академії ксьондза Сімона Козловського Луцько-Житомирським єпископом [1, с. 101].

За час правління єпископа Козловського будівництво храмів та створення нових приходів відбувалося значно повільнішими темпами. На цій посаді йому постійно допомагав, спочатку в якості офіціала консисторії, а з 1884 року – як єпископ-суфраган, ксьондз Кирило Любовидський, який 2 серпня 1897 року іменованій єпископом Луцьким та Житомирським. Однак сакру єпископа отримав вже на 75 році, а тому працездатність його була невелика. Правомірно зауважує Ю. Білоусов, що «у даному випадку знов яскраво проілюстрована тактика царизму на призначення керівниками католицьких єпархій переважно священиків похилого віку». 2 липня 1898 року єпископ Кирило Любовидський помер, а справи керівництва Луцько-Житомирської єпархії перейшли до єпископа-суфрагана Болеслава Ієроніма Клопотовського. Цей єпископ також займав посаду малий відрізок часу, за який неможливо розпочинати якісь організаційні кроки. Про критичний стан речей для римо-католиків свідчить те, що *Уманський* деканат, серед шести деканатів Київської губернії (Київський, Радомишльський, Липовецько-Бердичівський, Сквирський, Звенигородський), нараховував всього 7 парафій, при найбільшому числі католиків – 90,27 тис. віруючих, а всього віруючих у губернії було 123.565 чол. [2, арк. 17].

У житті Луцько-Житомирської єпархії настає час змін і розбудови, коли біля керма єпархії стає ксьондз Карл Антоній Недзялковський (1901 – 1911 рр.). Народився в 1846 році, доктор Богослов'я, мав ордени Святого Станіслава I ступеня і Святого Володимира 3 ступеня. Посвячений у священики 1869 року. За його правління було побудовано було більш як 10 храмів, цілком оновлено склад капітулу та консисторії, єпископської курії, посилено кафедральне керівництво, зламано негативну традицію частої, через 2 – 3 роки, зміни священиків у приходах [3, с.5].

На початку ХХ ст. царський уряд обирає нову тактику боротьби з

поширенням католицизму. Незалежно з яких причин відбувалося навернення православного в католицьке віровчення, порушувалася карна справа й окружні суди виносили вирок священикам.

Луцько-Житомирська єпархія охоплювала на той час площу близько 160 тис. кв. км., а кількість віруючих сягала за 800 тис. чоловік. Тому керувати таким великим округом Недзялковському було особливо важко, зважаючи на його не дуже міцне здоров'я. Через часті хвороби, він відчув неспроможність достойно захищати інтереси римо-католицької церкви і тому 18 березня 1910 року звернувся з листом до кардинала М. де Валі, в якому просив звільнити його від керівництва єпархією. 24 березня 1911 р. єпископ Кароль Недзялковський помер [1, с. 117].

Наступним єпископом стає його найближчий помічник ксьондз Лонгін Жарновецький, який до цього в 1879 році був призначений Таращансько-Канівсько-Уманським деканом. Саме на цій посаді він займався науковою діяльністю. Зробив опис внутрішнього оздоблювання місцевого та довколишніх церков, вивчав їхню історію. У літургійному календарі Луцько-Житомирської єпархії згадки про єпископа Жарновецького немає. Відомо лише, що помер Лонгін Жарновецький 15 вересня 1915 року.

Отже, римо-католицький клір в останніх роках XIX і на початку XX ст. на території краю складав один костюл, чотири каплиці, три філії, які обслуговували 3003 парафіян Уманського повіту. До складу Уманського деканату входило: Ставище, Тетіїв, Богуслав, Кошовата, Умань, П'ятигори, Монастирище, Корсунь (філ.), Пенюжкове (філ.). Уманським деканом був назначений адміністратор з П'ятигор – Шуман Леопольд [3, с. 12 – 35].

У цей час на Уманщині існував один парафіяльний костюл, в якому богослужіння відправлялося постійно, що знаходився безпосередньо в місті. Настоятель ксьондз Закусило та штатний вікарій, він і законовчитель Уманської 6-класної прогімназії Пржесецький, проживали в Умані. Каплиці знаходилися в селах Ліщинівка, Рижавка, Шукайводи, філії костюлу були розташовані в селах Верхнячка, Зелений Ріг, Охматів і Пенюжкове [4, арк. 3]. Католицькі священики обслуговували 1469 парафіян Уманського повіту [5, арк. 24 – 30].

Кам'яна каплиця в с. Ліщинівка знаходилася в маєтку землевласника Генріха Францовича Лозинського (у 22 верстах від Уманського костьолу). Богослужіння відбувалося дуже рідко, в невизначений час, настоятелем Уманського костьолу на запрошення Лозинського. До каплиці були приписані філія в селі Пенюжкове і населені пункти Ліщинівка, Добра, Красноставка, Ботвинівка, Босівка, Чайківка, Притика, з 64 римо-католиками, які проживали в них.

Кам'яна філія в селі Пенюжкове знаходилася в маєтку поміщика Домініка Яковича Русецького (від Уманського парафіяльного костьолу знаходилася на відстані у 20 верст). Богослужіння відбувалося не більше одного разу в рік настоятелем Уманського костьолу, якого запрошував поміщик, і визначав для цього час. Відомо, що цю філію побудували поміщики Леон і Яків Русецькі в 1841 році, а розпочав будувати її, як каплицю, їхній покійний батько [6, арк. 5].

Кам'яна філія в селі Верхнячці знаходилася в маєтку землевласника Дмитріха (філія від костьолу була на відстані 15 верст). Богослужіння відбувалося один раз на рік, у Великий піст, на запрошення адміністрації Дмитріха. Філію відвідували 78 католиків села Верхнячки. У 60-х роках ХІХ ст. римо-католикам цього села дозволено було тільки освячувати воду в криниці, не заходячи в каплицю [7, арк. 6].

Кам'яна, напіврозвалена каплиця в селі Шукайводи була розташована в маєтку землевласника Івана Миколайовича Терещенка (від Уманського костьолу 25 верст). Богослужіння ніякого не відбувалося. До каплиці були приписані 22 населених пункти, з 182 особами католицького віросповідання.

Кам'яна каплиця в селі Рижавці знаходилася на землях поміщиків Івана та Августа Августовичів Іванських, поміж жилих будинків (до костьолу в Умані 25 верст). Богослужіння відправлялося в невизначений час, два – три рази на місяць настоятелем Уманського костелу. Приписано 49 населених пункти, в яких проживало 329 осіб римо-католицького віросповідання.

У селі Зелений Ріг у садку поміщика Вукола Мироновича Костенка знаходилася кам'яна філія (від Уманського костьолу в 40 верстах). Богослужіння відправлялося рідко. До філії приписані були 30 населених пунктів, де проживало 168 римо-католиків.

Існувала фамільна усипальниця шляхетської родини Костенків на правах домової, в ній не можна було відправляти треби, встановлювати орган, вести метричні книги – тут лише здійснювалися заупокійні служби на спомин душ панів Костенків.

За часів Російської імперії православна церква вважалася головною в державі, а тому при задоволенні інтересів інших конфесій, зокрема католиків, місцева влада в особі губернатора обов'язково мала радитися з єпархіальними архієреями про доцільність відкриття костелів, побудови і переміщення католицьких парафій. Релігійні потреби більшості населення вважалися найважливішими.

Так, настоятель Уманського римо-католицького парафіяльного костелу ксьондз Карл Закусило, доктор медицини Вікентій Ігнатович Квятковський і 14 осіб, з дозволу Київського, Подільського і Волинського Генерал-Губернатора, заснували в 1905 році в місті Умані «Уманское римско-католическое Благотворительное Общество», на основаниі устава, согласованого с примерным уставом «Обществ пособия бедным», утвержденным г. Министром Внутренних Дел от 10-го июня 1897 года» [8, арк. 1 – 9].

У приписаному до філії селі Легедзино, «крестьянин Антоний Науменко подал прошение 6 февраля 1908 г. в Киевскую Духовную Консисторию о разрешении построить каплицу в почтовом тракте», але йому було відмовлено [9, арк. 2 – 4].

Отже, документальні джерела засвідчують, що римо-католицька церква, не зважаючи на певні обмеження та утиски економічної спроможності з боку держави, все ж таки намагалася існувати та господарювати і не без допомоги польських поміщиків та заможних парафіян римо-католицького віросповідання.

У цілому ж римо-католицька церква на Правобережжі була послаблена політикою царизму і перетворенням церковної організації на специфічне державне відомство. «Приручення» церкви і одержавлення відбувалося передусім обмеженням її господарської ініціативи та перетворення її в економічну залежність від державної адміністрації. Церква досить швидко втратила свої колишні демократичні засади, стала активно працювати на абсолютизм в

ідеологічному та економічному плані.

Впродовж другої половини XIX ст. відбувається зменшення числа прихожан. Так, у 1845 р. католиків проживало в Уманському повіті 4792, що становило 3,1% від загальної кількості населення 155701, а в 1897 р. – 3003 особи католицького віросповідання (0,9%) з 320744 усього населення. Це було зумовлено і політикою русифікації народів окраїн Російської імперії. Особливо репресивні заходи здійснювались щодо поляків після придушення польського повстання 1863 – 1864 рр. Зменшення кількості католиків відбулося і в результаті повернення у православ'я частини спольщеного (покатоличеного) раніше населення [10, с. 29].

Виходячи з політичного становища, що склалося, та інтересів церкви, було відроджено існування Кам'янецької єпархії, яка відійшла від Луцько-Житомирської єпархії з 10 деканатами та 320 тис. віруючих. Внаслідок Ризької мирної угоди з давньої Луцько-Житомирської єпархії на польському боці лишилися 6 деканатів та близько 162 тис. католиків. Отже, на українських землях залишилося 11 деканатів: Житомирський, Овруцький, Новоград-Волинський, Старокостянтинівський, Заславський, Київський, Радомишльський, Липовецько-Бердичівський, Сквирський, **Уманський** і Звенигородський, що об'єднували 98 парафій та понад 350 тис. віруючих [11, арк. 1 – 7].

Після Лютневої революції 1917 р. настали разючі зміни для римо-католицької церкви і в законодавчому полі. Спочатку Тимчасовий уряд проголосив свободу совісті і віросповідання, відкривши можливості для утвердження римо-католицької церкви на підросійському просторі. 2 (14) вересня 1917 р. вийшло розпорядження, в якому визнавалася рівноправність православної і католицької церков, а також відмінено було ряд антикатолицьких дискримінаційних заходів [12, с.313].

Підводячи підсумки про становище римо-католицької церкви на Уманщині у другій половині XIX – початку XX ст. стало часом, коли римо-католицька церква на Уманщині була поставлена російським урядом у повну економічну залежність від держави і остаточно втратила свою адміністративну незалежність.

Література

1. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія: Історичний

нарис / Юрій Білоусов. – Житомир, 2000. – 314 с.: іл.

2. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДАК України). – Ф.127. – Оп.1023. – Спр.433 «Ведомости о числе католиков, лютеран, штундистов и др. в Киевской епархии за 1890 г.». – 17 арк.

3. Римско-католическая иерархия в Российской Империи и Царстве Польском и Список светскому и монашествующему духовенству в Луцко-Житомирской епархии и в Подольской губернии на 1907 год. [Kalendarium liturgicum dioecesium Luceoriensis et Zytomiriensis, nec non Ecclesiarum per Podoliam] /Jussu et auctor.: С.-А. Niedziakowski. – Zytomiriae, 1906-1907. – 159, 71 s.

4. ЦДАК України. – Ф.127. – Оп.1023. – Спр.304 «Ведомость о числе православных церквей, католических костёлов и монастырей в Киевской епархии, 1874 г.». – 3 арк.

5. ЦДАК України. – Ф.442. – Оп.528. – Спр.499 «Сведения о римско-католических монастырях и каплицах в Киевской и Волынской губерниях, 1890 г.». – 31 арк.

6. ЦДАК України. – Ф.127. – Оп.638. – Спр.169 «Дело о построении каменной каплицы в с. Пенёжкове Уманского уезда, 1841 г.». – 5 арк.

7. ЦДАК України. – Ф.127. – Оп.665. – Спр.331 «Дело о колодце с каплицею в с. Верхнячке Уманского уезда, 1862 г.». – 6 арк.

8. ЦДАК України. – Ф.442. – Оп.634. – Спр.654 «Дело об учреждении Уманского Римско-католического благотворительного общества». – 9 арк.

9. ЦДАК України. – Ф.127. – Оп.870. – Спр.368 «Дело о постройке каплицы в с. Легедзино Уманского уезда, 1908 г.». – 9 арк.

10. Кузнець Т. В. Населення Уманщини в ХІХ - на початку ХХ століття / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Тетяна Володимирівна Кузнець. – К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2005. — 195с.

11. ЦДАК України. – Ф.1043. – Оп.1. – Спр.6 «Метрическая книга Уманского уезда о родившихся за 1827-1894 гг.». – 15 арк.

12. Рубльова Н. Ліквідація в Україні ієрархії Римо-католицької церкви (кінець 1917 – 1937 рр.) / Надія Рубльова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – №2/4 (13/15). – С. 311 – 330.